

Нусрет Шехић

НОВИНЕ У ПРОГРАМИРАЊУ И ОРГАНИЗОВАЊУ НАУЧНОГ РАДА У ИСТОРИОГРАФИЈИ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Историјска наука у Босни и Херцеговини почела је да постиже запаженије резултате након другог свјетског рата, у социјалистичкој Југославији, јер су се тек тада створиле материјалне и кадровске претпоставке за организовани рад на образовању научног кадра, за темељитији и континуиран рад на прикупљању архивске и друге грађе и за истраживања и обраду појединих питања из области даље и ближе прошлости. У ствари, у социјалистичкој Југославији дошло је до оснивања Архива Босне и Херцеговине (1947), Одсека за историју Филозофског факултета у Сарајеву (1949), Оријенталног института у Сарајеву (1950), Научног друштва Босне и Херцеговине (1952), које је чинило језгро за оснивање Академије наука и умјетности Босне и Херцеговине (1966) и Института за изучавање историје радничког покрета у Сарајеву (1959), који је касније прерастао у Институт за историју. Мрежа научно-истраживачких институција се ширила, па је прије неколико година основан Институт за историју у Бањој Луци (1979). Уз научно-истраживачке институције растао је и број научно-истраживачких радника, као и број научно-стручних публикација, часописа, годишњака и др. Уз све то, развој научног кадра заостајао је за потребама научно-истраживачког рада, посебно за нека историјска раздобља (нарочито османски период и за период социјалистичке изградње).

Досадашњи рад на истраживању наше прошлости носи нека карактеристична обиљежја. У првом реду то је неуједначен степен обраде појединих историјских раздобља. Тако је историја Босне и Херцеговине у средњем вијеку и аустроугарском

периоду обрађена до тог степена да су створени услови за израду синтетских дјела о тим раздобљима, док је опет историја османске управе, затим међуратног периода (1918—1941) и ратног периода (1941—1945) слабије истражена, иако су у низу монографских радњи, студија и др. више — мање освјетљена бројна питања. Најслабије стоји са истраживањима и обрадом социјалистичког периода, гдје се у правом смислу ријечи чине први кораци историографске обраде појединих питања. Досадашњи рад у области историографије, такође, карактерише уситњеност тема и питања која су уже или шире елаборирана. Мало је обрађених тема опћејугословенског значаја, а да и не говоримо о онима које проблематизирају теме европских размјера. Разлози томе су бројни, а дијелом се крију и у досадашњој програмској оријентацији, оскудности архивске грађе, библиотечког фонда у нашој републици, у незавидном образовном нивоу истраживача, али и у одређеним друштвено-политичким околностима које су изискивале да се приоритети у истраживачком раду дају оним периодима из новије и најновије историје, који су се чинили примарним или политички опортуним.

Такође се може оцијенити као слабост досадашњег научно-истраживачког рада у области историје и то да није испољено довољно настојања да се путем плански усмјерене сарадње одговорних научних институција, стручних удружења и појединаца формулишу главни, магистрални задаци и главни правци историјске науке у Босни и Херцеговини. Због свега тога доста кључних питања из наше, како старије, тако и новије историје још није освјетљено, или су она још увијек на маргини пажње и интереса наших историчара. Изостајање смишљенијег и организованог рада у области историографије имало је, поред осталог, за посљедицу нерационално ангажовање научно-стручних потенцијала, неједнак третман и неуједначеност критеријума у погледу истраживања појединих историјских раздобља и историјских феномена и појаву непотребног и несврсисходног дуплирања у раду на појединим научним задацима.

О наведеним проблемима и о потреби организованог рада у области историографије расправљало се међу историчарима Босне и Херцеговине у више наврата, како у оквиру Друштва историчара Босне и Херцеговине и његове Научне секције, тако и у неким другим приликама. Овдје бисмо посебно акцентирали Савјетовање историчара БиХ, одржано 1982. године,* посвећено проблемима историографије. Све те иницијативе биле су корисне утолико јер су том приликом назначени важнији проблеми историјске науке и указивано на потребу утврђивања

*) Види: Савјетовање о историографији Босне и Херцеговине (1945—1982) Академија наука и умјетности Босне и Херцеговине. Посебна издања, књига LXV, Одјелење Друштвених наука, Књига 12, Сарајево 1983.

главних смјерница у њеном даљем развоју. У пракси оне нису или су веома мало налазила своју примјену. Проблеми су се гомилали, а њихово рјешавање се одуговлачило. Задаци пред историјском науком у БиХ постајали су сложенији, а њихово извршавање падало је редовно на доста узак круг истраживача. Посебно су те слабости долазиле до изражаја у припремама и раду на већим научним подухватима, као што су рад на пројекту Историја Босне и Херцеговине у организацији Академије наука и умјетности, који није успјешно приведен до краја, а такође и код израда монографске јединице Босна и Херцеговина у другом издању Енциклопедије Југославије. У овом другом послу изостала је сарадња извјесног броја истакнутијих историчара Босне и Херцеговине.

Израда изведбених пројеката мултидисциплинарних истраживања у области природних и друштвених наука, која је иницирана од стране Самоуправне интересне заједнице за науку Босне и Херцеговине (даље СИЗ-а науке) у току 1985. године као да је најављивала боље дане и за историјску науку, јер је у изведбеним пројектима требало формулисати магистралне задатке у оквиру дугорочног програма (до краја 2.000. године) и средњорочног (петогодишњег), за вријеме од 1986. до закључно 1990. Историјској науци тиме је пружена шанса да формулише своје најважније задатке и да у њиховој реализацији оствари координирану сарадњу не само историчара Босне и Херцеговине, већ на ширем југословенском простору. Прихватајући овај изазов, Институт за историју у Сарајеву у својој пријави на поменути конкурс СИЗ-а науке БиХ понудио је доста амбициозан програм истраживања прошлости Босне и Херцеговине, који обухвата раздобља историје од средњег вијека до најновијих дана. Према условима конкурса, Институт за историју у Сарајеву био је дужан да обезбиједи за израду Изведбеног пројекта сарадњу више научних институција и то: Одсјека за историју Филозофског факултета у Сарајеву, Оријенталног института у Сарајеву, Економског факултета у Сарајеву и Института за историју у Бањој Луци. Такође, према смјерницама наручиоца овог Пројекта, требало је у овом документу дефинисати друштвени циљ истраживања у области историје, утврдити и разрадити тематске области, приказати стање и квалификованост научног кадра, израдити пројекцију нових кадровских потреба, приказати стање и потребе архивских и библиотечких фондова. Изведбени пројект требало је, такође, да садржи прогнозаистичку оцјену вриједности резултата научних програма, финални израз истраживања и организационо-институционалну поставку истраживања у оквиру датог друштвеног циља. Израда Изведбеног пројекта повјерена је научном тиму од 14 истакнутих историчара из наше републике, а координација свих послова Институту за

историју у Сарајеву. У номенклатури СИЗ-а науке БиХ Изведбени пројект за истраживања из области историје означен је као ДЦ XIII.

У одређењу друштвеног циља истраживања из области историје полазило се од тога да планирани рад треба да омогући израду аналитичко-синтетских дјела, монографија, студија, расправа и др. и да упоредо с тим треба да тече рад на прикупљању, систематизацији и објављивању изворне грађе, изради библиографија штампе, периодике и других сличних публикација. Циљ рада у назначеном правцу треба да омогући методично истраживање цјелокупне прошлости Босне и Херцеговине, које мора бити ослобођено митологизације, предубјеђења и површних оцјена. То би отворило могућности за израду синтеза комплекснијих тема и у ширим хронолошким распонима и прокрчило пут изради вишетомне историје Босне и Херцеговине као цјеловитог синтетског дјела. Полазило се, такође, од тога да реализација дефинисаног дугорочног и средњорочног програма треба да да нова знања из ове области, а самим тим и нове историјске спознаје које ће вршити позитиван утицај на стање историјске свијести, а тиме и на укупну друштвену климу не само у нашој ужој околини.

Анализа стања историографије у Босни и Херцеговини и оцјена њених досадашњих резултата представљале су битну одредницу и полазну основу у утврђивању будућих задатака историјске науке у нашој републици. Аутори Пројекта за поједине тематске области извршили су стога темељит увид у оно што је историографија досад остварила, с навођењем најважније библиографије. За тематске области у цјелини и у сваком појединачном пројектном задатку назначени су могући резултати истраживања, који највећим дијелом треба да буду уобличени у монографске радње.

Истраживања из области историје разрађена су у изведеном пројекту у седам тематских области и то: 1. Средњи вијек; 2. Османско раздобље; 3. Деветнаесто стољеће; 4. Аустро-угарски период (1878—1918); 5. Међуратни период (1918—1941); 6. Ратни период (1941—1945); 7. Период социјалистичке изградње. За сваку тематску област појединачно формулисани су задаци у оквиру дугорочног програма, из којег је изведен средњорочни (петогодишњи) програм, који треба да буде реализован у року од 1986—1991. године. Дугорочни програм истраживања постављен је доста амбициозно, јер утврђује кључне теме и задатке за једно дуже раздобље, које прелази и у XXI стољеће. У средњорочном програму планирана је израда 68 пројектних задатака, које треба да реализује 79 научних радника. За израду појединих тема из тог програма предвиђен је тимски рад. У средњорочни програм дијелом су ушли и они задаци који су већ били у научном програму појединих институција, као и они који су

затечени у одређеној фази своје реализације. Задаци у овом програму нису, с обзиром на њихову сложеност, обим и проблематику коју третирају, подједнако специфичне тежине. Има међу њима оних у којима се изражава тежња истраживача за ширим научним захватима. То се посебно односи на оне теме у којима је предвиђено истраживање демографске историје, историје села и аграрних односа, проблематика урбанизације и сл. Има међу задацима из средњорочног програма и уситњених тема и то на свој начин говори о могућностима историјске науке у нас. У сваком случају, одлика овог програма је у томе да је доста реално постављен, првенствено са становишта научног кадра који треба да га реализује, али и стога што је акценат стављен на оне историјске феномене и уопште на она питања која у досадашњем истраживачком раду нису ни довољно третирана, нити су добила онај значај који треба да имају. У програму су заузела достојно мјеста питања из социјалне, економске и културне историје Босне и Херцеговине. Слаба страна средњорочног програма рада огледа се у томе што су у његову реализацију недовољно укључени историчари са ширег подручја земље, и поред одређених настојања у том правцу, и она треба да буде отклоњена у току рада на дугорочном програму, који неће бити могуће реализовати без ширег ангажовања историчара с подручја цијеле земље. Слабост је и то што су у средњорочни програм рада укључени како научни радници с већим искуством, тако и они који праве почетне кораке у истраживачком послу и при томе није се увијек довољно реално одвагало да ли су могућности ових посљедњих примјерене задацима које имају у овом научном подухвату. У формулисању задатака о средњорочном програму водило се донекле рачуна и о научним афинитетима истраживача. Њима је остављена могућност да сами формулишу свој пројектни задатак. У утврђивању задатака у средњорочном програму није изостало одређено усмјеравање сарадника на Пројекту од стране одговорних истраживача (координатора) за поједине тематске области.

Квалификациона структура научног кадра који је ангажован да реализује задатке из средњорочног програма је таква да од укупно 79 истраживача има 41 доктор историјских наука, који су тренутно на дужностима професора факултета, научних савјетника, виших научних сарадника и научних сарадника у институтима за историју; 19 магистара историјских наука који већином раде као асистенти-истраживачи у институтима за историју, затим 15 асистената, 2 стручна савјетника и 2 стручна сарадника. У цјелини је овакав састав научног кадра задовољавајући, али се та слика нешто мијења када се она анализира по појединим тематским областима. Тако је структура научног кадра за историју средњег вијека више него задовољавајућа, јер од 13 истраживача који су укључени у Изведбени пројект 2 су

академици, 3 редовна професора факултета, 1 доцент факултета (сви наведени су уједно доктори историјских наука), 6 магистара историјских наука и 1 асистент. За историју османског раздобља састав научног кадра је слабији, јер од укупно 19 ангажованих истраживача, 6 су доктори историјских наука, 8 асистенти-истраживачи са положеним магистарским испитом, 6 асистената и 1 историчар-документариста, а знатно слабији за период социјалистичке изградње, пошто на укупно 10 пројектних задатака треба да ради 2 доктора историјских наука, 2 магистра историјских наука, 5 асистената и 1 стручни сарадник. Побољшавање структуре научног кадра и образовање научног подмлатка, посебно за истраживање оних историјских раздобља гдје је дефицитарност историчара-истраживача очигледна, поставља се стога као акутан задатак. И с обзиром на дефинисане задатке у дугорочном програму, проблем научног кадра избија у први план посебно стога што се знатан број ангажованих истраживача у петогодишњем програму налази у поодмаклој животној доби. Ријеч је о генерацији која се приближила мировини. У Изведбеном пројекту исказане су стога потребе за новим научним кадром, како за дугорочни, тако и краткорочни (петогодишњи) програм.

Развој историјске науке у најужој вези је са стањем архивских фондова и збирки и стањем библиотечног фонда. Ово питање било је посебно актуелизирано на поменутом Савјетовању историчара одржаном 1982. године, када је иницирана акција да се у оквиру Архива Босне и Херцеговине изврши комплексно истраживање, прикупљање и публиковање архивске и библиотечке грађе према утврђеном научном пројекту који финансира СИЗ науке Босне и Херцеговине. Та идеја је прихваћена и она је у фази реализације. Зато проблематика везана за стање у нашим архивским и библиотечким установама у нашој републици у Изведбеном пројекту није посебно разматрана. Сачињена је само анализа стања архивских фондова и збирки за поједину тематску област, а у појединачним пројектним задацима планирана су истраживања у одређеним архивским установама и библиотекама. Архивске установе у нашој републици не располажу значајнијим архивским фондовима и збиркама. Истраживачи су стога упућени да највише истражују у архивским и библиотечким установама ван наше републике и у иностранству, за што су планирана у Пројекту значајна финансијска средства. У нашим архивским и библиотечким установама ни потребна штампа а ни часописи нису комплетирани. Исто тако, рад на изради библиографија такве литературе је спорадичан и недовољно организован. Разумљиво да све то негативно утиче на изучавање и истраживања, посебно новије историје наших народа.

У Изведбеном пројекту прогнозаистичко вредновање резултата за сваку поједину тематску област исказано је само у општим констатацијама, док су носиоци појединачних научних задатака у разради своје теме понудили могућа рјешења и научни допринос који треба да буде изражен у форми монографија, студија, а мање у облику синтетичких дјела. С обзиром на карактер истраживачког рада, који је најчешће пут у непознато, природно је да оно што се планира и прогнозира као могући резултат садржи у себи одређен проценат ризика, неизвјесности и апроксимативности. У сваком случају, задаци дефинисани у Изведбеном пројекту истраживања из области историје доста су комплексни, јер обухватају развој привреде у одређеним историјским периодима, историју политичких, културних, и вјерских институција, културни живот у најширем смислу те ријечи, регионалну географију и демографију. Сва та питања имају додирне везе са историјом права, историјом књижевности, историјом умјетности, етнологијом, етнографијом и др. Стога ће успјешна реализација циљева и задатака Изведбеног пројекта имати вишеструк научни и друштвени значај и своју примјену у области образовања, културе, у сфери науке и њених појединих дисциплина. У сваком случају, систематско и широко организовано истраживање наше прошлости, иницирано овом акцијом, остављаће мање простора за све оне контраверзе и конфронтације у историјској литератури и публицистици које нису доприносиле и не доприносе развоју и унапређењу историјске науке, а које се неизбјежно јављају увијек онда када историографија заостаје у свом развоју и оставља бројна питања недовољно испитана и проучена.

У Изведбеном пројекту понуђено је више институционалних и организацијских форми за регулисање односа међу научно-истраживачким организацијама и појединцима који ће радити на реализацији задатака Изведбеног пројекта. Предвиђено је образовање научног вијећа од представника научноистраживачких организација које су укључене у пројект. Оно треба да прати рад на реализацији задатака Пројекта, организује повремене разговоре о појединим питањима и проблемима која искрсну у процесу рада и припрема годишње извјештаје о оствареним резултатима. Реализацију задатака Изведбеног пројекта оцјењиваче и експерти које је ангажовао СИЗ науке БиХ. Вредновање и праћење резултата рада вршиће се и унутар самоуправних и научних тијела оних институција чији су научни програми саставни дио научних задатака у Изведбеном пројекту ДЦ XIII. Коначна оцјена завршених резултата истраживања, која треба да буду уобличена у монографије, студије, расправе и др., извршиће се путем рецензирања, како је то иначе предвиђено процедуром код објављивања књига. Праћење и вредновање остварених научних резултата треба, једном ријечју, да буде тако орга-

низовано и спроведено да се при томе онемогући административно-бирокуратски приступ и третман којим би научно оцјењивање било потиснуто у други план.

Према већ раније утврђеном поступку СИЗ-а науке Босне и Херцеговине, за оцјењивање Изведбеног пројекта истраживања било је предвиђено да прво стручна служба СИЗ-а изврши проверу »испуњености услова Конкурса за израду изведбених пројеката истраживања«, затим да експерти у оквиру експертског система Савеза Р/П заједница за науку дају своју оцјену предложених истраживања и, најзад, да се у оквиру Одбора за историју Академије наука и умјетности Босне и Херцеговине у истом циљу одржи научно-стручни колоквијум. Цио овај поступак у потпуности је спроведен. На основу примједби Стручне службе СИЗ-а науке БиХ на Изведбени пројект истраживања направљен је Анекс пројекта. Експерти су са своје стране дали позитивну оцјену Изведбеног пројекта. Они су, поред осталог, истакли да је у Изведбеном пројекту тежиште стављено на оне проблеме који нису до сада били предмет озбиљнијег научног интересовања, да ће извршењем предложеног научног програма порастати ниво сазнања о историји Босне и Херцеговине и да ће бити створене солидне претпоставке за истраживачки рад са ширим синтетским карактером. Примједбе експерата биле су усмјерене на потребу да се побољша састав истраживача за тематску област »социјалистичка изградња« и сугерирано је (од стране једног експерта) да се рзмотри могућност укључивања неких нових тема у средњорочни програм рада. Било је још неких примједби и сугестија, али оне нису имале суштински карактер.

На научно-стручном колоквијуму, који је одржан 3. 7. 1986. у Академији наука и умјетности, констатовано је, поред осталог, да Изведбени пројект истраживања представља »најбоље израђени план истраживања историје БиХ до сада« и да је једна од бољих страна Пројекта »стављање тежишта на оне проблеме који до сада нису истраживани«. Замјерке су ишле у том правцу да је у Пројекат требало више укључити стручњаке са ширег југословенског простора, с темама опћејугословенског значаја и да је у профилирању програма дошла до изражаја монодисциплинарност. Научно-стручни колоквијум који је окупио истакнуте историчаре из наше републике и наших већих научних центара отишао је шире и даље у расправи која је била повод и главна тема овог скупа. Проблематизирана су не само питања историјске науке у БиХ, већ нека стратешка питања историјске науке у нас уопште. Било је и упозорења са овог скупа на опасности пренаглашеног чиновничког односа, односно у инсистирању наручиоца Пројекта на формалистичкој страни ствари у току извршавања одређених фаза рада у овом подухвату (неоправданом и честом администрирању). Међутим, усвојена

и примјењена методологија рада од стране СИЗ-а науке БиХ у току рада на изради Изведбеног пројекта и сам начин његове валоризације, у чему су главну ријеч имали компетентни чиниоци из научних кругова, одређена су гаранција да ће и у праћењу и вредновању остварених резултата утврђених у Изведбеном пројекту бити поштован исти принцип и да рад на извршавању задатака из Пројекта неће бити подвргнут »обрасцима и шемама« административног апарата.

Цио рад на изради Изведбеног пројекта истраживања из области историје трајао је више од годину дана. Он је пружио прилику да се изврши рекапитулација свега постигнутог, са свим његовим позитивним и негативним компонентама. Реалније су сада сагледане могућности научног потенцијала у области историографије у Босни и Херцеговини и потпуније су оцијењене могућности историјске науке у нашој републици у одређивању њених будућих задатака. Дошло је до сазнања да се мора посебна пажња посветити материјалном и кадровском јачању постојећих научно-истраживачких институција, њиховом већем обједињавању на кључним задацима, међу којима теме опћејугословенског и ширег значаја морају добити далеко значајније мјесто. За остварење таквих задатака потребан је виши образовни ниво историчара-истраживача, веће знање страних језика и чешћи одласци у крупније европске научне центре ради специјализације, истраживања и непосреднијег увида у најновија научна достигнућа.

Изведбени пројект истраживања из области историје (ДЦ XIII), који је Скупшина делегата СИЗ-а науке Босне и Херцеговине усвојила 22. октобра 1986. године, заједно са његовим финансијским дијелом, сигурно ће подстицајно дјеловати на унапређење историјске науке. У току рада на извршењу задатака утврђених овим пројектом доћи ће до изражаја већа сарадња широког круга истраживача-историчара и резултати који ће из тога произаћи представљаће сигурно значајан допринос не само за историјску науку у нашој републици, већ за југословенску историјску науку у цјелини. Веома је значајно да су финансијским планом пројекта осигурана средства за публикавање резултата истраживања која ће на тај начин бити приступачна научној и широј јавности. Финансијским планом обезбјеђена су и средства за редовно излагање часописа »Прилози« Института за историју који ће своју физиономију и уређивачку политику прилагодити новим околностима које су створене усвајањем Изведбеног пројекта истраживања из области историје. »Прилози« у првом реду треба да буду у функцији циљева и задатака научног програма формулисаног у Изведбеном пројекту.